

Búcsú Galliától

1.

Azt hittem, rég elfelejtettek. Végül is van annak fél évszázada is, hogy faképnél hagytam őket. Az, hogy én nem tudtam elfeledni Galliát, más dolog. Az én magánügyem. De hogy ők? A kiadók és a könyvtárosok? A párizsiak?

Úgy látszik, ők sem. A sorstársait már régen eltemette az ember. Most kiderül, hogy egyik-másiknak fia, lánya, mi több, özvegye van.

Megvénültem, lassú felfogású vagyok. Időbe kerül, mire megértem, hogy egy ilyen túlélő intézi a meghívásomat. Méghozzá nem is akárki: Bandi özvegye, Sandra. A fitos orrú lány, akiből annakidején, a Forradalom bukása után, velünk együtt lett francia.

Hát igen. Odaát, Galliában, van még, aki őrzi a kócos kölykök emlékét, akik meg akarták váltani a világot. Csak mi próbáljuk elfelejteni azokat a napokat.

Sandra elfranciásodott. Hadarva, sikoltozva beszél, és még az *emilek*re sem teszi fel az akcentusokat. Nem ez az első meghívásom, ismerem a szokásokat. De ő, semmit sem közöl velem. Még a dátumokat sem. Hogy ki vár és ki szállásol el. És egyáltalán, hogy ki, s mi a meghívó testület. Más szóval: hogy ki fedezi a költségeimet. És ha már, akkor mennyi honoráriumot fizet.

Sandra lelkendezik. Hogy mennyire vár, és hogy milyen jó lesz velem. Hogy mit vár tőlem? Előadást, felolvasást? Nem mondja meg. Talán csak annyit, hogy Bandiról beszéljek. De hát ez részletkérdés. Lényegtelen.

Időpontokat nem egyeztetünk, hiába kérem. A rendezők ráérnek: nyilván nyugdíjasok. Az *e-mailek* után ismét megszólal a telefon. Egy házaspár jelentkezik, itt járnak a közelemben, és – mint mondják – ők rendezik a fellépésemet. Zenészek, rokonszenvesek. A férfi magyar, az asszony francia.

Nálunk vacsoráznak, tőlük végre sok mindent megtudok. Például, hogy már meghirdették az előadásomat. Az, hogy tudnom kéne a dátumot, eszükbe se jutott. Sandrával ne törődjek! – mosolyognak. Ő csak komplikálja a dolgokat. Bandiról se beszéljek. A rendezvénynek témája van: Pendrazzini, a fotóriporter, aki meghalt a Forradalom alatt.

– Könyvem lesz? – kérdezem.

– Könyve? – csodálkoznak. Minek?

Ahová hívnak – magyarázom –, dedikálni szoktam a könyveimet. Koncertre nem azért megy az ember, hogy kottát vegyen. Nem értik talán, de feljegyzik maguknak ezt az extravagáns részletet.

Ezen ne múljon! Bemegyek a párizsi bankba, felveszem a honoráriumokat. Zebben hozom el, adómentesen. Ha már nem dedikálhatok, és Bandiról sem beszélhetek.

Alakul a műsor. Amint hazaérnek – mondják –, küldik a repülőjegyet. Én meg utána nézek szegény Pedrazzininek. Még jó, hogy a Forradalomnak csak ez az egy francia áldozata lett.

Mielőtt elindulnék, beállít Kukó. Egy ifjú ember, akinek anno én közöltem az első spanyolra fordított költeményeit. Képviselő volt, lemondott, és megírta a T. Házban szerzett tapasztalatait. Félkilós kötet, elhozta nekem. A baj csak az, hogy nincsen rá időm. Pedig a nosztalgizáló franciáknál ezerszer jobban érdekel ez a magyar szöveg.

Vajon mit keres egy író a Parlamentben? És ráadásul egy ilyen ironikus alkat! Hová fog ülni? Leültetik-e egyáltalán? „Itt nálunk, aki nem vall színt” (aki nem lép be valahová), „áttaszítják a másik oldalra” – áll az előjáró beszédben. „És mindkét oldal taszít.”

Hát erről én is tudnék egyet s mást mondani.

Eszünk-iszunk, nevetünk. A spanyol fordításnak, a szigetvilágnak, már több mint húsz éve van. Megígérem, hogy recenzálom ezt az új kötetet. Legfeljebb elvisezem magammal.

Ebben maradunk. Kíváncsi vagyok, és talán ő, Kukó is kíváncsi, hogy erről a parlamenti kalandról mit is gondolok.

2.

Az, hogy nem lesz belőle könyvkritika, kiderül mindjárt az első oldalakról. Legfeljebb valami locsogás. Valami (mű)fajtalankodás. Most és itt sokkal fontosabb kijegyzetelnem ezt a francia utat.

A jegyem fapados, így hívják ezeket a minősíthetetlen légi járatokat. Eszembe jut, hogy annakidején hogyan kényeztették az utasokat! Most, még csak a beszállókapuig sem jönnek el a gépek. Valahol a kifutópálya szegélyén kereshetem a járatomat. Még szerencse, hogy csak kézi koffert vihetek. Megbírságotják (a repülőjegy dupláját fizeti), akinek két pakkja van.

Így kellene indítani. Egy ilyen útleírással. Utána jönne, hogy milyen fél évszázad után Gallia. Közben olvasgatna az ember. Recenzió és útinapló egy kalap alatt.

Próbálgatom. Ott kellene belevágni, amikor – ötven éve – még csak az őrszoba volt fapados. Négykézláb másztunk előre a sárban, a határsáv drótkerítése alatt. Ide jönne, hogy honnan és hová, és hogy mindehhez mi köze van a barátomnak, Bandinak.

Vele kezdeném. A pesti egyetemmel. Ő, Bandi, moszkoviták csemetéje (akkor így hívtuk a hatalmasokat) – én meg egy ilyen deklasszált elem, akinek még csak élni sem lenne szabad.

Mégis ő lett a barátom. Le kellene írni, hogyan. Azután – ez elkerülhetetlen – a diáktüntetések, a Forradalom. Legközelebb már Bécsben, a Mariahilferen találkozunk. Sofőrnek készülök, ő, a barátom, ösztöndíjakat osztogat. Neki köszönhetem, hogy 1957 elején Strasbourgban tesz le egy különvonat.

Összeírom, megszámozom ezeket a támpontokat. Ülök a fapados masinán, nézem a papírjaimat. Kiderül, hogy három műsorom lesz, csak úgy, hozomra, két nap alatt. A könyv, Kukó kalandregénye pedig nehezen halad. Alig tíz oldal a repülőút másfél órája alatt.

Van benne, ami mellbe vág. Amit nem szívesen ír le az ember. Például az, hogy „a családom csontreakciós... deklasszált, keresztény középosztálybeli”.

Más leírások élvezetesebbek. Például, ahogy a Parlamentben illemre, jó modorra tanítgatná a képviselőtársakat. „A legjobb kéztartás az – olvasom –, ha a hüvelykujjat felemeljük, és ujjainkat könnyedén behajlítjuk. Kivéve, ha könyv van a kezünkben. De nincs könyv a kezünkben.” Balhorog.

Azután vissza, a határra. Következnének az első strasbourg napok. A tábor élete, a nyelvkurzusok. Nagy emberek látogatásai, Barankovics István és Puky Pali. A Rotary Klubok: a gyárosok és a földbirtokosok, akiknek elmagyarázzuk az emberarcú szocializmus káprázatát, no meg azt, hogy nem adtuk vissza a földeket és a gyárakat.

Végül, de nem utolsósorban, a lányok. Megtanuljuk, hogy ugyanaz a francia szó szeretőt és tanítónőt is jelent. A magyar lányokkal egyszerűbb a helyzet. Csak négyen vannak. Mi, fiúk, nyolcvanan.

Bandi meg én Sandrába, egy fitos orrú szőkeségbe vagyunk szerelmesek. Sandra brassói. Nem magyar. Nem egészen. Bejár a városba, már vannak román barátai. Közöttünk nem történik úgyszólván semmi sem.

Ezzel meg is lenne az első fejezet. Ennyi előzmény elkerülhetetlen, és többet belezsúfolni minék!

3.

Következne az érkezés. Genfben már nem a kifutópálya szélén landol a fapados. Az emberi méltóságnak itt tradíciója van.

Sandrára ráismerek. Apró, kecses asszony, sikoltozva beszél, és közben, úgy, mint régen, most is csalfintán mosolyog. Eszembe jut, hogy mi lett volna belőlem, ha vele élem végig az életemet. Itt, Galliában, és nem a trópuson.

Tépelődésre persze nincsen sok idő.

– Kisfiam! – kiáltja ez a kis falat asszony. Annakidején mindnyájunkat kisfiának szólított. Mind a nyolcvanunkat. Most mégis kis híján elsírom magam.

– Gyere! – teszi hozzá. Bemutatom a barátomat!

A barát szikár öregember. Francia.

– Merthogy én már nem vezetek! – magyarázza. Ez meg, tudod, ez a színarany ember, elhozott.

– Régi kommunista ő is. Bandi barátja, Stefan.

Múlnak a percek, ülünk az öt lóerős népkocsiban.

– Mi van otthon? – kérdi az asszony.

– Mi lenne! Választási kampány.

Ennyi. Politizálni nem fogok. Ennek a réGINEK sem dörgölöm az orra alá, hogy nálunk, Keleten, a kommunizmus már megbukott.

– Mert itt – magyarázza Sandra – Magyarországnak rossz híre van.

– Diktatúra? – kérdezik.

Szelíd ártalmatlan öregember. Ő legalább emlékszik ránk, ötvenhatosokra.

A régi rotarysokból senki sem jönne ki elélem. Ott csak annyit tudnak rólunk, hogy megadóztatjuk a bankokat. Nem mintha értenének:

– Rasszizmus. Idegengyűlölet! – sóhajtják mellettem a kocsiban.

Bólogatok. Menedékjogot kellene kérnem? Mi sem lenne természetesebb. Fújhatnám én is ezt a püspöklila szöveget.

– Kevesen vagyunk! – bólogat az öreg.

Bandi is elment. A barátom. Sandra magára maradt. Sóhajt, megszorítja a kezemet.

Világos az éj, az út két oldalán, a hegyek gerincén szikrázik a hideg. Öreg kommunisták, ülünk a hangtalanul sikló népkocsiban.

Hát igen, itt éltem, ezen a kristálytisza vidéken. Sandra volt az első, aki visszafordult. Ezt itt most le kellene írnom. Nekem akkor már volt egy tizenöt lóerős Citroenem. Használtan vettem, taxi lehetett, a karosszérián még látszottak – a kilométeróra helyén – a lyukacsok. Könyveket árultunk, Bandi meg én, ezen a hét-személyes tragacson furikáztuk a könyveket.

Sandrát is a Traction-nel vittük el a határra. Valamivel tovább is, nem tudtunk elválni tőle. Egészen Szentgallenig, mint az ősmagyarok.

Tétovázom. Ez az epizód nagyon félrevinné a történetemet. Mit számít ma már Szentgallen! A szerelem!

Megérkezünk. Ez itt már Sandra lakása. Illatos, meleg. Megkapom a szobámat, Stefán, a vén bolsevik kezét ad.

– Iszunk valamit? – kérdi az asszony.

Megköszönöm. Átadom az aszúbort, amit ilyenkor átadnak a messziről jött magyarok. Nem tudok elaludni. Kukó könyvét olvasom. Politizál ő is, valamivel elviselhetőbben, mint az autóban Stefan.

Kineveti az „itt élned, halnod kell” imperatívuszát. Csakúgy, mint az „itt nem lehet élni!” nyafogását, ami épp most cseréli fel. Élni mindenütt lehet. Hogy hogyan, azt mindenki maga dönti el.

Hacsak bele nem köp a történelem.

Megszámolom, hány sarka van a szobának. Elalszom. Ez Sandránál az első éjjelem.

4.

Sandra illatos és vidám. Már lent járt a péknél, a *baguette* ropogós, meleg. Régi reggelik jutnak eszembe. A francia asszony réklíje, az iskolába induló gyerekek.

Tízkor – ezt így kértem – én is egy iskolában kezdem a napot. A fiatalokkal jól megértjük egymást. Ez a mai egyházi iskola. Nyilván valami modern változat, mert pulóverben és tornacipőben ugrálnak körülöttem a pedagógusok.

A diákok a 20. századot tanulják, az önkényuralmi rendszerek bukását, és ebben az anyagban én képviselem 1956-ot. A történelem – látom rajtuk – nem nagyon érdekli őket. Csak olyankor kapják fel a fejüket, ha elmondok egy-egy konkrét esetet.

Van bőven, nem kell kitalálnom. Most azt az estét, amikor Sandra visszautazott. Volt ott egy resti a szentgalleni pályaudvaron. Beültünk, Bandi meg én, a két szerelmes, akiket Sandra – két legyet egy csapásra – faképnél hagyott. Verseket írtunk, hajnalig ittuk a savanyú svájci vörösborokat.

– Megvannak? – kérdezik.

– Valahol – felelem. Valahol, igen.

De most nem ez itten a lényeg. Mert reggel nem tudtuk rendezni a számlát. Előkapartunk mindent, francia frankot, ebédjegyeket. Végül is párizsi metrotickettel fizettünk. A lányka, aki kiszolgált, nagyon rendes kis nő lehetett. Az önkényuralmi rendszerekből ezen a rendhagyó történelemórán ennyi maradt.

A menzán ebédelünk. Elégedettek velem a tanárok. Csupa kedves dologról beszéltem. Nem mondtam el, hogy a pesti fiúkat, akik fellázdattak a diktatúra ellen, teherhajókra pakolta és Ausztráliába paterolta a szabad Nyugat. Azokból meg, akik Amerikába kerültek, Vietnamban lett hősi halott. Ezúttal a gyarmatosítók oldalán, egy másik gyarmati háborúban.

Jókedvem támad, nehéz abbahagynom. A kávé mellett mesélgetni kezdem az első francia kalandjaimat.

– Vigyázz! – súgja oda Sandra. Ezek a tornacipős tanárok papok.

Hát, igen. Sandra elment, visszajött, és végül is Bandival maradt. Én meg lent találtam magam a trópuson.

Pihenni nincs sok időm. A műsor sűrű: délután már egy koncerten találom magam. Cselló, zongora: Veress Sándort játszanak. Micsoda nagy zeneszerző! Az óhazában persze ő is ismeretlen maradt.

Két szám között Sandra beszélget velem. Kérdezgetnek mások is, ezek ilyen kötetlen, franciás összejövetelek. Most azt, hogy miért pont ide jöttem a Forradalom bukása után. Én pedig itt is elmondok egy kis történetet.

Tizenkét éves lehettem, a vidéki konviktusból, ahol éltem, szombatonként moziba vitték a seminaristákat a papok. Milyen régen is volt! A falubeliek még lehajoltak, ha a mozi vásznán szembejött velük a gyorsvonat.

Aznap francia film ment, és hirtelen kerek pocakja nőtt egy kislánynak, Marina Vladynak. Én meg beleszerettem ebbe a gyönyörű lányba. Csak úgy, kapásból, ott, abban a vidéki moziban. Akkor határoztam el, hogy Párizsba megyek, ha török, ha szakad.

A közönség nevetgél. Párizsba eljutott ugyan az a kisfiú, de Marina Vladyval azóta sem találkozott. Híres színésznő lett belőle, és hát nem is volt francia, csak fehér orosz. Nekem pedig lett Párizsban egy igazi, egy eredeti francia asszonyom.

Végül is szép, harmonikus ez a koncert. Ez a *causerie*. Sandra csellózott, én pedig néztem őt. Rám pillantott ő is minden szám után. Erről kellene írni. Nemcsak felhánytorgatni a régi dolgokat.

5.

Későn ébredek, Kukóra egyre kevesebb időm marad. Befáradt ő is a Parlamentbe. A bajnokok ligájáról ír, vagy hogy az írók a színészek ellen játszanak. A képviselők – állítja – alvászavarral küzdenek. Mibe csöppent bele! Hajnalonként ő is felriad, „A Divina Commedia politikai vonatkozásai” – írja – „nem érthető jegyzetek nélkül...”, ha viszont nem olvasom el a jegyzeteket, úgy szebb...” A megjegyzésben a botcsinálta képviselő minden kínja-keserve benne van. Könyveket visz be a Házba, kilencet háromszáz embernek. Nem tolonganak.

Húsz évig nem láttam Sandrát és a barátomat. Amikor összeomlott a keleti blokk, hazamentem. Felszámoltam a vadnyugati kalandot. Bandi és Sandra Galliában maradt.

Most pedig ez a meghívás. Ez a brassói asszony, aki még ma is úgy szólít: kisfiam.

– Kimegyünk a piacra? – kérdezi.

A bank, a régi bankom – zárva van.

A piac olyan, mint minden francia piac. Báméskodni nehéz, lépten-nyomon megszólítanak. Ma reggel platinaszőke nők és nyakkendőös urak. Itt is választ az ország, rázzák a kezemet, csupa jó ismerős, igénylik a voksomat.

Sandra kacag.

Délután Pedrazziniből készülök. Miatta vagyok itt, átnézem az anyagot. Láttam őt egy pillanatra a Pártház ostrománál. Végezte a dolgát. Rükvercben, arccal a felkelők felé fordulva szaladt. Azután, már csak hallottam, hogy ottmaradt. A téren, amit azóta egy pápáról neveztek el, bronz emléktáblája van.

A Forradalom ötvenedik évfordulóján a sajtó a francia fotósról is megemlékezett. A kutatások mai állása szerint – írták – egy Tóth Tibor nevű felkelő ölte meg. „Egy tizenkilenc éves alvilági figura” – summáztak a lapok. Különös adalék: a felkelők nem öldösték a fotósokat. Tóth Tibor anyja artista volt, menhelyre adta a gyereket. (Azokban az időkben tiltották be a magáncirkuszokat.) A fiú később nevelőszülőkhöz került, számos munkahelyen dolgozott.

Részt vesz a Pártház ostromában, megsebesül, bal lábát amputálják. Huszonkétéves, amikor halálra ítélik. A bírósági tárgyaláson Pedrazzinét meg sem említik.

Ennek a fiúnak kellett volna ott, a Pártház falánál szobrot állítani. Az a francia, szegény, csak végezte a dolgát. Csak tudósított. Tóth Tibor pedig az életét adta, hogy gőzzön ez az első – mint a francia tankönyvekben áll – „antitotalitárius forradalom”.

Az esti egyetemen megáll az idő. A résztvevők Sztálin marsallt idézgetik, halcan, áhítatosan. Éppen csak megkérdezik tőlem, hogy na és, otthon mi van? Ők úgy tudják: neofasizmus. Töröm a fejem: mit is mondhatok!

Ami Pedrazzinét illeti, nem kétséges, hogy ő volt a tudósítók között az első (ártatlan) áldozat. Én azonban... – teszem hozzá, és erre még a sok vén kriptó is felriad. A fiúk, akik anno nem engedték be az egyetemi menzára a hozzám hasonló „fasiszta fiatalokat”.

De hát érthető-e mindez fél évszázaddal '56 után? A tegnapi középiskolások értenék, ebben biztos vagyok. Ők jutnak eszembe, miközben az esti kurzuson túlülő mamutokat hallgatom.

Megváltoztam volna?

– Megváltoztál! – mondja Sandra is. Nem mondom neki, hogy ő is megváltozott.

Megyünk keresztül az álmos, esti városon. Ismerős minden: az utcák és az üzletek. A zajok és az illatok. Ez itt mind az enyém volt, és most már mind csak szuvenír, ereklye. Reminiszcencia. És igen, emlék ő is, a lány, akit szerettem, és aki miatt most itt vagyok.

Bandi, a barátom már két éve halott. Ő az egyetlen, aki nem változott.

6.

Könyveket nem árusítanak a rendezvényeken, de utolsó kötetemből néhány példány még árválkodik egy asztalon. Ez az egyetlen, amit nem franciául írtam. Bandi fordítása, együtt szerepelünk a címlapon. Már beteg volt, amikor befejezte, de ezt is csak másoktól tudom. Gyorsan ment el, nem írt búcsúlevelet, még csak fel se

hívott. Akkor azt hittem, Sandra akarta így, de most már csak az elvtársaira gyanakszom. Elhallgatták, hogy szétszórták, hogy nincsen sírhelye, nem volt temetése, nem áldotta meg sem a rabbi, sem a pap.

Vagy mégis Sandra lenne? Meg kellett volna kérdezni tőle. Végül is Bandi volt az egyetlen barátom. A hangja még most is megüti a fülemet, ha azokra az évekre gondolok.

Együtt tanultunk, együtt árultuk a könyveket. Két budapesti fiú, két franciaszakos. Költőnek készültünk mind a ketten. Makacsul tervezgette ő is, hogy egyszer megírja azokat az éveket. Töredékek maradtak utána. Kallódó kozmopoliták, lábjegyzetek. Meg sem említette a Forradalmat. Az aprócska hazát. *Azokat* az éveket. Ennyire megváltozott volna? Nem tudom. Nem hiszem.

Utoljára öt éve láttam. Párizsban, a franciák könyvfesztiválján bemutatták a könyvem. Elmentünk a göröghöz, ahová diákkorunkban jártunk. Akkor még pincér volt és kölyök a mai tulajdonos. Ott búcsúztunk el. A *rue Grégoire de Tours* sarkán ezentúl mindig Bandira gondolok.

Kukó számára én is csak egy vénember vagyok. Ma már más világban, más szöveggörnyezetben élnek a fiatalok. Sehogyan sem halad a könyvismertetés. Nem lett belőle recenzió, egy olvasás története legfeljebb. Néha élvezem. Amikor egy-egy szám íze szerinti eszmefuttatásra akadok.

Mint a „két anakronizmus viaskodása”. A Horthy-korszakba visszavágyó és a Kádár-korszakról leválni nem tudó anakronizmusok. Vagy az, hogy Márai közepes író, és hogy miért létszükséglet a katarzis, a 89. oldalon.

Azután ez a focit és az életet egybevető, az egész könyvön végigvonuló párhuzam! Mellbe vág, hogy ez a gunyoros fiú bevallja: „csak magyar csapatok meccsén izgulom szét magam.” Hát ezzel ugye én is így vagyok.

Az írás politikai tett, bármiről írok. *Ars politica* ez is, ez a T. Hárról készült csalafinta dolgozat. „Ó, ha meg tudnám változtatni a franciák természetét!” – sóhajt fel de Gaulle. „Néha nincs az az érzékes, hogy a te nyelvedet nem is értik?” – teszi fel valaki a kérdést ennek a másik, magyar K. Bandinak.

Így múlik el a harmadik, utolsó nap Galliában. Hogy egyszer itt éltem? Itt volt feleségem, gyerekeim? Még a tanya se jut eszembe, a temetőkert, az otthon, ahol be akartam fejezni az életemet.

Stefan jön értem, a régi kommunista, aki anno a Mabillon (a diákmenza) aijtájában elállta az utamat. Elsuhanunk az Alpok hófödte gerince alatt. Sztálin elvtárs haláláról beszélünk. Galliában semmi se változott.

Hazafelé gyorsabban repülnek a fapadosok. Bécs után, az Őrség felett már ereszkedik a masina. Tiszta időben innen jól látni a Fertő-tavat. Belépünk az aprócska ország légterébe, ahol már befejeződött a szesztalalom.

Valahol leírtam, hogy minden idegenbeszakadtnak nem két, hanem három hazája van. Nemcsak ez az ország, és nemcsak a másik, amit választott magának. Az a réges-régi, virtuális is, amit annakidején elhagyott.

Nekem a háromból mára csak ez az egyetlenegy maradt. Olyan, amilyen, én ma már csak itt, ezen a mérkőzésen izgulom szét magam. Ezt kellene megírni. Azt, hogy meglátogattam a múltat, és közben Párizsban is csak Kukót olvasom.

Ez az én búcsúm Galliától. Sandrából is csak egy újságkivágás: Bandi Szentgalleni szerelmes verse maradt.